

сирањем нових модела разних производа сваке године. Као такво, и оно се у доброј мери тиче економије. Десето поглавље, „Мисија и моменат силе“ (стр. 515–551) је „најдуховније“ у целом делу. Оно разматра, условно речено, амерички поглед на свет, који је по Борстину пре свега филантропско-мисионарски. По њему, Американци су од самог почетка веровали да њихова историја има одређену сврху, што је довело до мисионарске делатности у иностранству. Иако је она почела као верска, убрзо су јој се прикључили бројни други аспекти. Он приказује пут од приватне филантропије XIX века до државне хуманитарне помоћи у XX веку, која дакако није била лишена политичког рачуна. Он је ставља у контекст других пропагандних активности, од којих је свакако најспектакуларнија био лет на Месец. Он је истовремено био и тријумф технологије, али Борстин с правом упира прст и на опасности које она доноси.

Дело се завршава кратким „Епилогом“ (стр. 553–554), а читалац се не може отети утиску да је баш тај део, због обима целокупног дела, пао као жртва уредничких маказа: тако монументално дело које дотиче толики број питања, појава, процеса, идеја и личности, свакако заслужује и издашнији епилог. На крају књиге су анотиране Библиографске напомене (стр. 555–635), Индекс (стр. 641–692) и Белешка о аутору (стр. 693).

У много већој мери него прва два тома овог капиталног дела, овај се бави настанком модерне Америке – и света. Док прва два тома описују зачетке и развој у XIX веку, овај том говори о стварима које су нам добио познате. Из ове књиге сазнајемо како су оне настале. Па ипак, она није кратковида ода модерности, већ трезвена социјална историја из које мислећи читалац може да извуче не само многа сазнања о САД-у, већ и о друштву у коме и сам живи – можда хиљадама километара далеко од САД-а.

Др Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Geoffrey Best,
Churchill i rat,

Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2006, 397 str.

Након што је претходне године Naklada Ljevak објавила *Diktatore*, Richarda Overya, професора на лондонском Kings Collegey, по признању једног нашег повјесничара право „хисториографско чудо“, ове године нас је дочекало изненађење у виду наслова *Churchill i rat* аутора Geoffreya Besta, повјесничара са колеџа Св. Ане у Охфорду. Зашто је ова књига толико значајна? Зато што је то прије свега прва већа студија о Черчилу на хрватском језику након готово четири десетљећа. Зато јер је аутор врло критички и темељито приступио „Черчиловској енигми“, при чему га уопће није штедио. Свакако да је аутор најопсежније описао раздобље када је Черчил био ратни премијер Британије у Другом свјетском рату, и ту су његови потези, размишљања о рату („периферна стратегија“), односи са војним врхом детаљно приказани. Врло опсежно је приказана и његова плодна списатељска дјелатност (1953. је добио Нобелову награду за књижевност) која је почела од младих дана, а која му је у неким интервалима живота била једина финансијска потпора. Иако је претежито усмјерена на то да објасни Черчилов однос према рату

и његово судјеловање у њему, као војника или политичара, књига може послужити и као својеврсна биографија, јер у њој има и мирнодопских раздобља Черчилове дјелатности, а и мноштво особних детаља које нам га приближавају као човјека. Као министар унутарњих послова 1911. спријечио је ватрогасце да интервенирају код пожара који је захватио кућу под полицијском опсадом у Sidney Streetу у Лондону гдје су се крили латвијски анархисти, а његов најдражи филм послјије 1941. године *Lady Hamilton* који садржи приказ Нелсонове смрти, увијек га је успио расплакати. Подјељена у 16 поглавља, почиње заправо рођењем В. Черчила у дворцу Blenheim па све до његове смрти далеке 1965. године. Пустоловног духа и са великом смјелошћу да се докаже свијету Черчил као да је тражио она мјеста (ратишта) гдје је то могуће постићи брзо и успјешно, јер како пише у писму својој супрузи пред избијање Првог свјетског рата: „Све нагиње катастрофи и пропасти. Ја сам заинтересиран, спреман и сретан“.

Сама књига нуди много тема које су дискутабилне и које би било могуће хисториографски проблематизирати, али свакако је једна од најзанимљивијих она која је недавно знатно узбуркала њемачку и британску јавност. Крајем 2004. године при скором посјету Њемачкој британске краљице Елизабете II, најтиражније њемачке новине *Bild* поставиле су захтјев да се британска краљица исприча због бомбардирања њемачких градова које је у Другом свјетском рату извело британско војно зракопловство. „Хоће ли се Краљица испричати“ упитао је *Bild* великим словима на својој насловници. Као што читатељ може и претпоставити исприка краљице Елизабете II тада није пала, (иако је изразила жаљење због погибије њемачких цивила приликом бомбашких напада), али та чињеница, као и изнимна популарност књиге њемачког повјесничара Jorga Friedricha, *Der Brand* (Пожар) која је изашла 2002. године, у којој је аутор британска бомбардирања Њемачке током Другог свјетског рата назвао „масовним истребљењем“ и „нововјековним барбарством“, присилила је британске хисторичаре Другог свјетског рата, па тако и Geoffreya Besta на одлучан одговор.

У својој књизи Бест је том питању дао замјетну позорност. Главне оптужбе које етизирају В. Черчила као „ратног злочинца“ стоје, по Бесту, између осталог на два основна становишта: да њемачки град Дрезден који је претрпио стаховита разарања и људске жртве није био легитиман војни циљ те да је Њемачка ионако тада била практички поражена. Бест доказује управо супротно. Њемачка није била поражена, иако се тако можда чинило. Неуспјех савезничке операције „Market Garden“ (Повртњак) у заузимању мостова на Рајни, летеће бомбе V1 и V2 које и даље разарају Лондон, нови њемачки зракоплови на млазни погон, нова генерација подморница, а посебно протунапад *Wermachta* у Арденима средином просинца 1944. године томе су најбољи доказ, да рат није био пред својим крајем. Сам Дрезден је чак имао већи индустријски значај него што је британским обавјештајцима тада било познато, а један од главних циљева напада је била потпора совјетској офанзиви на *Ostfrontu* која је захтјевала уништење унутарњих њемачких комуникација, што је рушењем мостова и пруга у Дрездену и постигнуто. По Бесту Дрезден је био једнако ваљан војни циљ као и други њемачки градови, а голему „коллатералну штету“ јер је притом убијено између 35.000 и 40.000 људи, аутор дјеломично сваљује на „неуобичајено неучинковиту њемачку протузрачну обрану“, те на немар мјесних цивилних власти које су лоше припремиле протузрачна склоништа, док су припреме цивилне заштите у граду биле недовољне. О утјецају бомбардирања на војну

учинковитост Њемачке међу повјесничарима се и данас леме копља. Тако њемачки повјесничар Н. Mommsen сматра да су савезничка бомбардирања можебитно чак оснажила унутарњу одрживост режима. Тврд став британске историографије према теми бомбардирање Њемачке подипире хрватској јавности познат историограф Richard Overy (*Diktatori*) који сматра да су бомбардирања битно ослабила њемачко ратно господарство и на тај начин припомогла слому *Vermachta*. Такав став дјеломично ипак оспорава уништење мањих њемачких гардова попут Pforzheima, града златара и урапа, без икаквог војног циља, те низ мањих њемачких градова попут Duisburga, Chemnitza, Krefelda, Kassela без јасне војне сврхе. Треба навести да је британска комисија која је послје рата истраживала који су битни елементи омогућили савезничку побједу, установила да међу одговорима бомбардирање њемачких градова није било ни споменуто. Иако Бест наводи да се је Черчил приватно колебао када је видио размјере разарања њемачких градова, што је јасно изрекао приликом глудања једног филма британског Министарства зракопловства, „Јесмо ли ми звјери? Нисмо ли отишли предалеко?“, ипак ништа није учинио све до краја рата на смијени главног заповједника британског зракопловства Arthura Harrisa, иако су многи тражили од њега да Harrisa обузда. Њемачки повјесничари истичу и бројеве убијених цивила у обје земље као доказ колико је британски (и амерички) зрначни „терор“ био учинковит (570.000 њемачких цивила наспрама 61.000 Британаца). Бест у одговору не занемарује те бројке, али наводи да њемачки оспораватељи не смију заборавити у рачуницу навести и милијуне цивила уморених на истоку, у градовима Пољске, Украјине и Русије, да се не спомиње и *холокауст*, који најбоље говори о „ратном праву“ Хитлерове Њемачке. И сама чињеница да су Британци стјецајем околности извршили прво бомбардирање Њемачке (15. свибња 1940. RAF је напао Ruhr), прије неголи је Luftwaffe бомбардирала Британију, Бест тумачи тиме да се не смије заборавити сијање терора над британским савезницама Пољском, Француском и Низоземском које су нападнуте и бомбардирање пуно прије првог британског напада на Њемачку. И Стаљинов притисак због неотварања другог фронта на западу (саркастичне примједбе да Британци не зазиру од жртава као и Руси) присилила је Черчила да постепено појачава нападе британских тешких бомбардера на Њемачку јер је то једино Британија могла понудити умјесто другог бојишта. Бест у својој књизи не допушта никакве негативне импликације о Черчилу, британској икони 20. стољећа, иако је несумњиво свијестан његових слабости, при чему се посебно истичу они потези које је Черчил требао направити, а није (смјена Harrisa).

Други проблем који је незаобилазан, а тиче се и наших простора је Черчилова „периферна стратегија“, заправо његов страх од великих изравних сукоба са непријатељем, (у вријеме операције *Overlord* је живио у тјескоби) јер Черчил је по Бесту био тип који је радије „проваљивао у кућу упадом кроз прозоре стражњих одаја, него разваљивањем предњих врата“. У бившој југославенској и хрватској историографији много се је руку машило пера да докаже постојање Черчилове „периферне стратегије“, која се није журила са ратним дјеловањем, већ је тражила постепено затварање обруча око Њемачке и ударце по периферији посебно на простору Балкана. Черчил је често и говорио о томе, о „Британцима на југу“ или балканској кампањи. Британска историографија стоји на становишту да „ни у једном трену нису постојали детаљни планови за искрцавање на Балкану, те да никаквих планова у британским архивима нема“. Али ти „Черчилови планови“

имали су великог одјека у круговима југославенске избјегличке владе у Лондону и међу партизанима. Први су то прижељкивали, а други изражавали сумњичаност у британске намјере. Иако Бест тврди да Черчилове балканске визије нису занимале Рузвелта, то не значи да је Черчил одустајао од Балкана. Као тврди К. Спехњак у својој најновијој књизи *Британски поглед на Хрватску 1945–1948.* у операцијама око ослобођења Дубровника крајем 1944. године партизанска власт је дозволила судјеловање трију британских батерија пољских топова са 500 војника, док је Черчил послао 3.000 војника, све у намјери да се „стави нога у врата“. Черчилову одлучност показује и то да је он једини био спреман да због Трста, којег су заузеле југославенске јединице, крене у рат против Тита, док су остали били против (Трумман, британски штаб).

Аутор у књизи показује да је Черчил био је свјестан да је Британско царство изграђено ратовањем и да спремност на рат представља једино средство његовог очувања. Вјеровало је да британска империјална власт доноси заосталим народима ред, правду и модерну знаност, а дуго је гајио и увјерење да оно што је освојено силом може легитимно бити силом и задржано, чиме је откривао свој „природни милитаризам“. Међутим његов империјализам је последице Другог свјетског рата знатно изгубио на агресивности, те је прихватио неовисност Индије и Египта. Почетком 50-их година у међународним односима остављао је више „дојам голубице него јастреба“. Тражећи атомску равнотежу Черчил је изражавао своје жаљење што се Британија нашла у таквом заостатку. У страху од великог руског десанта дао је основати Домовинску гарду, иако не с великим успјехом. У тим годинама рат је за Черчила изгубио сву привлачност. Често је обуздавао америчке јастребове и смиривао страсти.

Књига је занимљива и по томе што описује и Черчилове приватне навике, како се Черчил није одрицао удобности ни у ратним увјетима, захтјевајући особног слугу, зајутрак у кревет, свакодневне вруће купке (често су посјетитељи имали прилику видјети Черчила како хода ходницима огрнут само ручником око паса), тајнице на располагању у свако доба дана и ноћи ради диктата, пројекције филмова последице вечере, цигаре, алкохол (позната је његова изјава да је он алкохолу узео више, него што је алкохол узео њему) и добар објед.

Жељко КАРАУЛА

Стака Марковић Којчић,
Две хиљаде снова о слободи.
Сећање на рат и страдање 1941–1950,
Београд, 2006, 142 стр.

Последњих година појавила су се бројна сећања на ратне и поратне догађаје припадника поражене стране у Другом светском рату. Њих су углавном писали мушкарци, док су се на тај пут тек повремено одважиле жене. Међу женама које су забележиле своје ратне и поратне успомене налазе се оне које нису биле подвргнуте директно удару репресије нових властодржаца, већ посредно, преко осуде оца. То сигурно не умањује вредност мемоара нити њихово лично и породично страдање. Поменимо стручној и широј јавности познате мемоаре Светлане Велмар Јанковић